

РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 3–23

Урбофауна ссавців в умовах великого міста (на прикладі Ульяновська, Середнє Поволжя). — Е. Артем'єва. — У даній роботі виявлені топографічні особливості просторового малюнка біорізноманіття урбофауни в цілому на території міста: число видів урбофауни має максимум в південному районі міста, мінімум — в західному. Теріофауна як компонент урбофауни в цілому проявляє велику пластичність і адаптивність по відношенню до людини в порівнянні з іншими групами біоти, наприклад, ентомофауни і орнітофауни. Урбофауна ссавців р Ульяновська історично склалася завдяки проникненню представників різних фауністичних комплексів на територію міста і околиць, які мешкають в регіоні: заплавні види, пов'язані з річкою Свіяга та її притоками (1) — 36,17 %; лісові види, що мешкають в сосново-широколистяних, широколистяно-соснових і лісах тайгового типу (2) — 46,81 %; нагірно-степові види, пов'язані з крейдяними ландшафтами Правобережжя (3) — 6,38 %; степові види, які включають види ссавців Лівобережжя, характерні для корінних ковиловотипчаківих степів (4) — 6,38 %. Частина видів звірів втрималася на території міста і регіону завдяки поширенню їх людиною — інтродуцентів і види, що містяться на звірофермах (10,64 %). І, нарешті, істинно синантропні види, пов'язані з поселеннями людини (4,26 %). Зустрічальність видів по зонах міста (Правобережжя, Лівобережжя), місцепроживання по збільшенню рівня урбанізації і зниження видового різноманіття (1–5): зелені зони — парки і сквери з деревною рослинністю (1) — 31 вид; заплава річки Свіяга в межах міста (2) — 24 види; дачні селища в межах міста (3) — 15 видів; приватний сектор з одноповерховою забудовою (4) — 5 видів; багатоповерхова забудова (5) — 4 види. В цілому, в умовах міського середовища поряд з людиною уживаються види ссавців, що становлять 66,19 % від загального числа видів теріофауни регіону. При цьому число рідкісних видів ссавців, занесених до регіональної Червоної книги, становить 12,68 %. Таким чином, при дотриманні заходів охорони середовища існування звірів в рамках міського середовища більшість видів здатна підтримувати стабільний стан своїх популяцій.

Ключові слова: урбофауна, ссавці, геоактивні зони, популяція, Середнє Поволжя.

Адреса для зв'язку: Е. Артем'єва; Ульяновський державний педагогічний університет; проспект Гая, 55–90, Ульяновськ, 432071 Російська Федерація; e-mail: hart5590@gmail.com; orcid: 0000-0001-5261-3421

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 24–36

Видове різноманіття кажанів (Chiroptera) в Українському Приазов'ї та особливості їхнього перебування за сезонами. — А. Волох, П. Горлов, В. Сіухін, І. Поліщук. — У статі наведено результати регіональних досліджень кажанів у 2010–2020 рр. у місцях, запланованих для будівництва вітрових електростанцій. За використання сучасних ультразвукових детекторів, ліцензійних комп'ютерних програм та електронної бібліотеки голосів, в Українському Приазов'ї було встановлено перебування 15 видів. Їхня найбільша різноманітність (11–13 видів) притаманна місцям, де проходять інтенсивні міграційні потоки. Насамперед, це пункти: Армянськ, Чаплинка та Асканія-Нова, які розташовані між долиною Дніпра та Кримським півостровом. Вірогідно, у цьому вузькому місці кажани, що мігрують із північних та північно-східних районів перетинають суходіл і долучаються до тих, що рухаються вздовж азовського узбережжя. Помітним переміщення значної кількості тварин є заплава р. Молочної. Порівняно велике різноманіття кажанів трапляється біля пунктів: Ботієве, Орлівка та Приморськ, розташованих безпосередньо на північному березі Азовського моря, вздовж якого міграційні рухи кажанів вирізняються особливою потужністю. Під час зимівлі, за обмежених досліджень у цей період, виявлено 8, упродовж весняної та осінньої міграцій — 13 і влітку — 11 видів. Майже повна трансформація степу в агроценози, померезаних лісосмугами та зрошувальними каналами на тлі потепління клімату безперечно вплинула й на кажанів. В останні роки в усіх місцях Приазов'я відбулося скорочення чисельності нетопи-ра карлика та пергача пізнього, а також зростання угруповань рудої вечірниць, нетопирів білосмугого та лісового, а також лилика двоколірного. В усі сезони найменш поширеними і не чисельними були: вухань бурий (*P. auritus*), нічниця водяна (*M. daubentonii*), вечірниця велетенська (*N. lasiopterus*) та мала (*N. leisleri*), гіпсуг гірський (*H. savii*) та широковух європейський (*B. barbastellus*).

Ключові слова: Приазов'я, детектор, кажан, вітрова електростанція, дослідження.

Адреса для зв'язку: Анатолій Волох; Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного; проспект Богдана Хмельницького, 18, Мелітополь, 72310 Україна; e-mail: volokh50@ukr.net; orcid: 0000-0003-1291-921X

Therologia Ukrainica, 21 (2021): 37–53

Миші роду *Mus* Криму: видова діагностика, поширення, екологія. — І. Євстаф'єв. — Дане повідомлення являє собою першу детальне зведення щодо сучасного стану мишей роду *Mus* в Криму: хатньої (*Mus musculus* Linnaeus, 1758) та курганцевої (*Mus spicilegus* Petenyi, 1882). Охарактеризовано морфологічні структури хатніх та курганцевих мишей і представлено екстер'єрні та краніальні ознаки, важливі для їхньої діагностики. Більшість морфологічних ознак схильне до певної мінливості в межах всього ареалу хатніх і курганчикових мишей. Довжина тіла хатніх мишей достовірно більша, ніж у курганцевих. Довжина хвоста у хатніх мишей в більше такої у курганцевих, а індекс хвоста, навпаки, більший у курганцевих мишей. Тому хатні миші виглядають більш «короткохвостими», і ця ознака можна використовувати в якості додаткової. У курганцевих мишей хвіст тоншає поступово: від основи хвоста і до його вершини, тому має «шилоподібну» форму. Хвіст у вгодваних хатніх мишей, особливо в осінньо-зимових генерацій, нерідко має потовщення в його основі що підсилює візуальний ефект «короткохвостості». З інтер'єрних ознак найбільш значущими є відмінності в розмірах тестікул статевозрілих самців. Для діагностики черепів мишей роду *Mus* можна успішно використовувати розміри і форма наступних структур черепа: положення кореня і передньої стінки коронки верхнього першого моляра (M1) по відношенню до діастеми; виличний відросток верхньощелепної кістки і виличну дугу; піднебінні отвори foramen palatinum та ін., які є цілком надійними для морфологічної діагностики *M. musculus* і *M. spicilegus* на території Криму в зоні симпатрії. Надійною діагностичною ознакою служать розміри піднебінних отворів. В цілому ж для правильної морфологічної діагностики двох видів необхідно використовувати весь комплекс розглянутих в роботі ознак. Вивчено особливості поширення та динаміки чисельності хатніх і курганцевих мишей в умовах Криму. Встановлено, що і хатні, і курганцеві миші поширені переважно в Рівнинному Криму і лісостеповій смузі Передгір'їв. Представлені основні дані з екології видів: особливостям їх розмноження, біотопній приуроченості. Дана оцінка місця і ролі хатніх мишей в комплексах дрібних ссавців у різних ландшафтно-екологічних зонах.

Ключові слова: хатні миші, курганцеві миші, *Mus*, діагностика, поширення, чисельність, Крим.

Адреса для зв'язку: І. Євстаф'єв; Кримська республіканська санітарно-епідеміологічна станція; вул. Набережна 67, Сімферополь, 79005 Україна; e-mail: e-igo@ukr.net; orcid: 0000-0003-1586-8411

Therologia Ukrainica, 21 (2021): 54–83

Види та екоморфологічна диференціація роду *Arvicola* (Mammalia) у Східній Європі. — І. Загороднюк. — Рід *Arvicola* представлений у фауні Східної Європи низкою таксонів та екологічних рас квазівидового та підвидового рангів. Морфологічні дані свідчать про таксономічну однорідність рівнинних амфібійних форм і високий ступінь відокремленості від них частини гірських плакорних форм. Аналіз мінливості морфометричних ознак засвідчує значний гіаус карпатської форми *Arvicola*, яку віднесено до *A. scherman*, і відсутність значимої диференціації серед інших форм, як рівнинних з різних частин України, так і гірських з Північного Кавказу. Морфологічні особливості карпатської форми (*A. scherman gutschulius*) є стійкими при порівнянні з іншими популяціями шура гірського з Європи, а значні її відмінності від кавказьких форм *Arvicola*, які є дуже близькими до рівнинних *A. amphibius*, не підтверджують ідею «ефекту гір» при формуванні дрібних плакорних форм *Arvicola*. Карпатські *Arvicola* добре відрізняються від всіх досліджених рівнинних форм за морфометричними та краніометричними ознаками, важливими в таксономії і діагностиці норичь: коефіцієнт дивергенції вимірів тіла й черепа сягає $CD = 4...5$ б. Шур гірський (*A. scherman*) характеризується низкою педоморфних ознак, які можна визнати за вихідний (плезіоморфний) тип, позаяк крупна рівнинна амфібійна форма (*A. amphibius*) розглядається як еволюційно похідна і геронтоморфна. Ці два види є алопатричними, і межа їхніх ареалів збігається з географічними межами між рівнинними і фауністичними комплексами. Розглянуто докази на користь визнання гірської форми окремим видом або екологічною расою рівнинного виду. Фосорійна *A. scherman* може бути віднесена до групи *chosaricus-mosbachensis*, проте залишається питанням, чи розглядати її як вихідну в еволюції рівнинних *A. amphibius*, чи як приклад рекапітуляції ознак внаслідок вторинного переходу до фосорійного життя. Порівняння різних географічних форм *Arvicola* дозволяє говорити, що становлення групи відбувалося в передгірно-гірських районах Європи, позаяк поширені далі на схід форми є, ймовірно, похідними від них.

Ключові слова: шур, аловиди, екоморфологія, діагностика, географічне поширення, Східна Європа.

Адреса для зв'язку: Ігор Загороднюк; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Б. Хмельницького 15, Київ, 01054 Україна; e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

Theriolgia Ukrainica, 21 (2021): 84–90

Ховрах крапчастий (*Spermophilus suslicus*) в Білорусі: нові місцезнаходження, старі загрози, перспективи збереження. — А. Абрамчук, С. Шокало, Ю. Янкевич. — Дослідження, проведене в рамках проекту «супергризун», присвячене опису нових місцезнаходжень ховраха крапчастого (*Spermophilus suslicus* s.l.), виявлених протягом 2019–2020 років. Цей вид є одним з найбільш рідкісних видів гризунів і в цілому ссавців фауни Білорусі. Цей вид потерпає від антропогенних змін середовища і його сільськогосподарського освоєння і для забезпечення охорони внесений до низки «червоних» списків, зокрема до ЧС МСОП та Червоної книги Республіки Білорусь (з 2015 р.). Пошук місць поселення ховрахів здійснювали у два етапи. Перший включав аналіз літератури щодо вже відомих місцезнаходжень та біотопних переваг, з залученням картографічних даних для визначення перспективних для пошуку територій. Другий етап включав безпосереднє обстеження перспективних місцезнаходжень, їх фотодокументування та детальний опис. Загалом виявлено 9 нових місцезнаходжень виду в межах чотирьох адміністративних районів Мінської області — Несвізького (4), Стовбцівського (1), Баранівського (1) та Копильського (2). Окрім того, при перевірці раніше виявлених авторами місцезнаходжень виявлено, що частина з них вже зникла або перебуває у критичному стані, причиною чого є передусім розорювання земельних ділянок. Фактично на сьогодні в Білорусі є лише 6 життєздатних поселень ховраха. Всі вони приурочені до піднесених ділянок Копильського пасма, розташованого у північній частині Континентального біогеографічного регіону. Більшість колоній, що збереглися, — не великі, і налічують від декількох десятків до 150 жилих нір. Чисельність єдиною великою колонією (Юшевичі) оцінюється в 10–11 тис особин. Всі інші жили нині колонії розташовані на відстані не більше 6 км від колонії Юшевичі. В інших регіонах Білорусі, попри пошуки, в даний час ховраха не виявлено. Ключовими загрозами для існування виду є, насамперед, розорювання територій колоній, а також заростання високотрав'ям і деревами та чагарниками. На нашу думку, для довготривалого збереження виду в країні необхідно встановлення відповідного режиму охорони (управління), а також реалізація комплексного моніторингу — моніторингу загроз, суцесій рослинних угруповань і стану популяції. Наведено пропозиції щодо охорони і подальшого моніторингу місцезнаходжень ховрахів. Серед інших ініціатив авторами скеровано до місцевих органів влади пропозиції про надання охоронного статусу ділянкам з поселеннями ховрахів.

Ключові слова: ховрахи, рідкісні види, поширення, колонії, охорона, Білорусь.

Адреса для зв'язку: А. В. Абрамчук; Брестське обласне відділення ГО «Ахова птушак Бацькаўшчыни»; вул. л-та Рабцава, 100-14, Брест, УНП 2010013703 Республіка Білорусь; e-mail: egretal13@mail.ru; orcid: 0000-0001-6325-8365

Theriolgia Ukrainica, 21 (2021): 91–108

До методики проведення обліків, створення системи моніторингу та охорони рисі (*Lynx lynx*) в Україні. — С. Жила. — Розглянуто питання проведення обліків, моніторингу, охорони рисі в Українському Поліссі за підсумками досліджень 2013–2021 років. Європейські методики проведення обліків не передбачають визначення слідів територіальних особин та тих, що розселяються. Родинні групи рисі, котрі мешкають вздовж кордону чи на границі землекористувачів мають обліковуватись у розмірі 50 % від встановленої чисельності, щоби не було подвійного обліку чисельності. Використання фотопасток для ідентифікації особин рисі у природі та наступного встановлення загальної чисельності рисі є менш результативною і більш вартісною у порівнянні з традиційною слідовою методикою. Навіть за відсутності снігу у разі багаторазового проведення обліків за слідами (5-разового відвідування території з інтервалами мінімум через тиждень) можна встановити перебування майже всіх особин рисі на вибраній ділянці. Розглядаються причини падіння чисельності виду в 2015–2017 роках із 80–100 ос. до 40 ос. та перспективи ефективного управління поліською популяцією у майбутньому. Чисельність рисі впродовж 2015–2017 рр. в Українському Поліссі істотно скоротилася і впродовж короткого часу знаходилася на мінімальному рівні. Із 2018 р. спостерігалось поступове зростання чисельності, особливо стрімке — у період 2019–2021 років. Падіння чисельності виду у 2015–2017 рр. вказує на необхідність створення національного плану дій рисі в Україні. Наявність на північ від Українського Полісся потужної балтійської популяції рисі, особливості територіального розміщення лісових масивів, річкової мережі, безлісних територій, в їх числі й Овруцько-Словечанського кряжу, створює в Українському Поліссі чіткі коридори для такого лісового виду, як рись. Станом на 2021 р. коливання в системах хижак-жертва (вовк, рись vs сарна, кабан, бобр) очевидно призупинились і між цими видами встановилась нова динамічна рівновага. Рись в останній час довела, що здатна виживати навіть в антропогенно зміненому ландшафті з відносно високим рівнем господарської діяльності, що дає змогу прогнозувати благополучний стан популяції цього виду в Україні.

Ключові слова: рись, *Lynx*, стан популяції, моніторинг, охорона, зона відселення, Полісся, Україна.

Адреса для зв'язку: Сергій Жила; Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, вул. Толочина, 28, смт Іванків, Іванківський район, Київська обл., 07201 Україна; e-mail: drevazila@gmail.com; orcid: 0000-0002-3471-6790

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 109–113

Сучасний стан популяції шакала звичайного в Нижньодністровському національному природному парку. — М. Роженко. — З появою шакала звичайного на теренах нижнього Дністра у природних комплексах відбулися певні зміни, які пов'язані у першу чергу з впливом нового виду на місцеву фауну. За таких умов, чисельність шакалів на певних територіях, структура та розміщення у просторі окремих зграй є важливою інформацією для відпрацювання заходів направлених на підтримання оптимальної чисельності згаданого виду. Враховуючи активний вплив на природні системи представників тваринного світу, виникає ціла низка як біологічних, так і суто соціальних проблем, які потребують вирішення. Ефективність вирішення таких задач на пряму залежить від рівня вивчення різних аспектів біології та екології шакалів. Окрім того, уява про сучасний стан частини Дністровської популяції шакалів дозволяє вчасно і ефективно реагувати на нові екологічні виклики, які пов'язані з збільшенням чисельності нового виду та посиленням його впливу на представників аборигенної теріофауни. Отримані результати досліджень свідчать про певну конкуренцію шакала з іншими видами хижих ссавців, зокрема лисиці та єнота уссурійського. Так, у межах територій, на яких проводились дослідження, з появою шакала у пониззі р. Дністер лисиця звичайна нами не була відмічена взагалі, а чисельність єнота уссурійського значно знизилася. Визначено ділянки мешкання окремих угруповань шакалів у межах Нижньодністровського НПП та встановлена їх загальна чисельність. Проаналізовано динаміку заселення видом території нижнього Дністра, зазначена консервативність виду по відношенню до ділянок мешкання. Встановлено, що на окремих ділянках Парку, зокрема на північному березі Дністровського лиману щільність звірів складає біля 12 особин на 1000 га, що значно перевищує допустимі санітарно-епідеміологічні нормативи. Водночас на окремих ділянках заплави пониззя Дністра така щільність на перевищує 0,5 особин на 1000 га, що свідчить про складний розподіл у просторі окремих зграй та угруповань шакалів. Картування чисельності шакала по території Парку показало, що віддалені від лиману групи є меншими за кількісним складом (6–14), позаяк «прилиманні» угруповання є чисельнішими (13–20 особин).

Ключові слова: шакал, стан популяції, національний парк, Північне Причорномор'я.

Адреса для зв'язку: Микола Роженко; Нижньодністровський національний природний парк; Французький бульвар 89, Одеса, 65009 Україна; e-mail: rogenkonikolaj@gmail.com; orcid: 0000-0003-4031-2503

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 114–124

Досвід малоресурсного дослідження фауни за допомогою фотопасток. — Д. Вишневський. — Завдання управління популяціями тварин (збереження, експлуатація, контроль) потребують надійної вихідної інформації для їх виконання. Ця інформація включає ряд параметрів: просторовий розподіл, річні та добові цикли діяльності, чисельність та її динаміку, екосистемні взаємозв'язки, розмноження, живлення, смертність та ін. Серед цього широкого набору основне значення мають достаток і територіальне поширення. Вони впливають на всі інші параметри. Проте саме ці показники є найбільш чутливими до впливу факторів кваліфікації та мотивації виконавця. Вирішення цієї проблеми веде до пошуку шляхів уніфікації методів обліку з метою зменшення помилок в оцінюванні. Одним із рішень цієї проблеми є впровадження технічних засобів, таких як фотопастки. Камера-пастки стають все більш популярним інструментом у дослідженнях дикої природи. З його допомогою вирішуються такі завдання: оцінка чисельності та просторового розподілу тварин, добової та сезонної активності та багато іншого. Цей інструмент дозволяє уникати фактор суб'єктивності. Водночас у наших умовах ціна фотопастки для дослідника є високою. Однак методологічні вимоги до дослідження вимагають використання більше 10 камер. Виникає необхідність усвідомити малоресурсні дослідження та результати, які вони можуть принести. Дослідження проводилися на території Чорнобильського заповідника з використанням шести фотопасток. Розміщення фотопасток не було систематичним, а відповідало різноманітності місць проживання. Об'єктами дослідження були такі представники ссавців, як вовк, лось, олень шляхетний, свиня дика, лисиця руда, єнот уссурійський, заєць сірий. Саме вони складають набір видів, які можна ефективно зареєструвати камерою і отримати такі типи даних: добова активність, просторовий розподіл, кількісні характеристики груп. Як показали результати, навіть невелика кількість фотопасток дає змогу оцінити наявність найбільших тварин та їхню добову активність. Ця група видів представляє найбільший інтерес з точки зору регулювання та охорони. Числові параметри, такі як кількість і відносна чисельність, не можна використовувати для оцінки популяцій через значні розходження з даними інших типів обліку.

Ключові слова: фотопастка, ссавці, добова активність, Чорнобильська зона відчуження.

Адреса для зв'язку: Денис Вишневський; Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник; вул. Толочина 28, смт Іванків, Київська обл., 07201 Україна; e-mail: denpost78@gmail.com.

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 125–132

Акустичний моніторинг кажанів: досвід організації на заповідних територіях Поділля. — М. В. Дребет, В. Ю. Мартинок, А. В. Лішук. — Більшість сучасних даних про кажанів на природоохоронних територіях Поділля стосуються моніторингу їх чисельності у ключових зимових сховищах, переважно в національному природному парку «Подільські Товтри». Дослідження літнього населення кажанів залишається важливим завданням для подальшого моніторингу біорізноманіття природоохоронних територій регіону. Рукокрилі є важливою індикаторною групою тварин які використовуються для оцінки стану збереження фауністичних груп та вивчення динаміки біорізноманіття. Стан популяції кажанів тісно залежить від доступності необхідних оселищ і першими реагують на зміни природних середовищ існування. Акустичний моніторинг з метою вивчення літнього населення здійснювався за допомогою ультразвукового детектора Echo Meter Touch та смартфона Xiaomi Mi A2 Lite. Аналіз звукових сигналів проводився в програмному забезпеченні Echo Meter (версія 2.7.23) від Wildlife Acoustics, а також у програмному забезпеченні Kaleidoscope. Додатково проводився відлов кажанів за допомогою павутинних тенет та обстеження природних сховищ за допомогою професійного ендоскопа Trotec BO26. Було зареєстровано 10 видів кажанів: *Myotis nattereri*, *Myotis daubentonii*, *Plecotus auritus*, *Barbastella barbastellus*, *Nyctalus leisleri*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus nathusii*, *Pipistrellus kuhlii*, *Pipistrellus pygmaeus*, *Eptesicus serotinus*. Найпоширенішими кажанами літнього населення є види роду *Pipistrellus* та *Nyctalus noctula* (47,5 %). Річкові долини є важливими міграційними коридорами для мігруючих тварин в тому числі для кажанів. Сезонна активність рукокрилих на облікових трансектах характеризується двома піками: весняним (травень) та осіннім (вересень). Акустична активність кажанів на облікових трансектах триває 8 місяців, з березня по листопад. Осіння міграційна активність довшя за весняну. У першій декаді жовтня було зафіксовано кілька тисяч особин вечірниць дозрілої, що летіли долиною річки Мукша, поблизу села Тарасівка Кам'янець-Подільського району. Отримані дані покращать виконання робіт з оцінки стану збереження фауністичних груп та вивчення змін природних екосистем. Попередні результати дослідження сприятимуть організації програми акустичного моніторингу кажанів на території національного природного парку «Подільські Товтри».

Ключові слова: кажани, моніторинг популяцій, ультразвукова детекція, динаміка фауни, Поділля.

Адреса для зв'язку: Михайло В. Дребет; Національний природний парк «Подільські Товтри», вул. Польський ринок, 6, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., 32302 Україна; e-mail: mikedrebet@gmail.com; orcid: 0000-0002-7639-8815

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 133–140

Порівняльний аналіз раціону представників родин Mustelidae та Canidae. — М. Марців, І. Дикий. — Проаналізовано 151 зразок живлення хижих ссавців із двох родин. На основі цього встановлено, що раціон родини Canidae включає 49 об'єктів живлення, а родини Mustelidae — 42 об'єкти як рослинного, так і тваринного походження. З'ясовано, що корми рослинного походження є досить важливим компонентом трофіки хижаків, оскільки частота реєстрації цих об'єктів становить 46,4 %. Найчастіше це залишки злаків та насіння рослин. Представники підряду Мишовидні є основним кормовим об'єктом для обох родин (Canidae — 19 %, Mustelidae — 21 %). Також, відзначено сезонну зміну раціону для представників обох родин. Зокрема, представники родини Мустилових у літній та зимовий період частіше харчуються рослинами, а у весняний та осінній період — ссавцями, коли частка соковитих плодів є найнижчою. Гризунів споживають протягом цілого року, але найбільша їх частка у весняний період, коли для даної родини характерне найбільше різноманіття кормів — індекс Шеннона становить 2,0. Для представників родини Псових у зимовий період найважливішими компонентами раціону є сухі плоди. У весняний період також збільшується кількість гризунів. Літній період характеризується споживанням безхребетних та відсутністю падлини у харчуванні. Восени зростає частка соковитих плодів, також в цей період найрізноманітніший раціон Псових — 1,9. Найменше різноманіття кормів для двох родин зареєстровано у літній період. Конкуренція між досліджуваними родинами може зростати у весняний період, коли для представників як і Псових, так і Мустилових найважливішим кормом є представники підряду Мишовидні. Також відзначені певні трофічні преференції пов'язані зі статтю для обох родин. Зокрема, самці з родини Мустилових частіше полюють на гризунів — 68,7 %, а самки частіше споживають рослину їжу — 56,1 %. Щодо родини Псових, то такий аналіз проведено на прикладі лиса рудого. Встановлено, що самки даного виду надають перевагу рослинним кормам і у їхньому раціоні відсутні копитні. Самці споживають менше рослин — 41,4 % і часто харчуються на скотомогильниках та смітниках. Відповідно, раціон самців більш різноманітний ніж самок. Індекс Шеннона — 3,3 та 2,5 відповідно.

Ключові слова: трофічні зв'язки, раціон хижих, Західна Україна.

Адреса для зв'язку: Марія Марців; Біологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка; вул. Грушевського, 4, Львів, 79005 Україна; e-mail: marichkamartsiv@gmail.com; orcid: 0000-0003-4020-7367

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 141–151

Характеристика дії лімітуючих факторів на стан мисливського ресурсу України. — І. М. Шейгас. — Чисельність мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі, як природний ресурс загальнодержавного значення та основа ефективного функціонування мисливського господарства, є результатом дії низки різноманітних факторів, які поділяються за своїм характером діяльності на три основні функціональні групи. З них кормовий потенціал та стан захисних особливостей місць проживання диких тварин — основні біотичні чинники, що визначають категорію цінності конкретного виду угідь. Саме вона теоретично повинна формувати кількісний стан та структуру аборигенних популяцій звірів та птахів. Але прямої залежності між якістю мисливських угідь та чисельністю фауністичної складової біоценозу не виявлено. Застосована порівняльна класифікація мисливських угідь згідно з класом бонітету в межах природних зон. Визначено, що низький фактичний рівень ефективності вітчизняного мисливства в зоні досліджень не відповідає високим середнім показникам категорій цінності (бонітетам) угідь. Разом з тим, фіксується значна додаткова роль фахового мисливсько-знавчого підходу до ведення господарства. Найвища рентабельність мисливства там, де вищий рівень інтенсивності та якості виконання мисливськогосподарських, зокрема — охоронних та біотехнічних заходів. Власні спостереження, що підтверджуються аналізом державної статистичної звітності, вказують на фахові можливості біотехнічного покращання категорії цінності угідь. Саме в тій частині господарств, де регулярно виконується комплекс біотехнії, контролюється чисельність хижаків, проводиться боротьба з незаконними полюваннями, а також тримаються на контролі інші антропогенні чинники впливу, зокрема — порядок застосування хімікатів та екологічність ведення сільського та лісового господарства, забезпечується додаткова кормова база для диких тварин. Там показники ведення мисливства (досягнення оптимальних чисельностей та ступеню використання мисливського ресурсу) знаходяться на більш високому рівні, ніж в інших подібних за природним потенціалом господарствах. Встановлено, що крім якості угідь, лімітуючим впливом на чисельний та якісний стан популяцій основних видів мисливських тварин додатково володіють наступні обмежувальні фактори: з антропогенних — незаконні полювання та низький фаховий рівень ведення мисливського господарства; з біотичних — хижацтво вовків. Дія інших чинників негативного впливу не є лімітуючою.

К л ю ч о в і с л о в а: мисливський ресурс, дикі тварини, фактори впливу, категорія цінності угідь, незаконні полювання, хижацтво вовків.

Адреса для зв'язку: І. М. Шейгас; Степовий філіал Українського НДІ лісового господарства та агролісо-меліорації ім. Г. М. Висоцького; вул. Софіївська, 62/26, Олешки, 75100 Україна; e-mail: shaygas2@ukr.net; orcid: 0000-0003-4018-0133

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 152–164

Хом'як звичайний (*Cricetus cricetus*) в умовах неволі: досвід утримання та розведення. — Г. Станиціна, І. Загороднюк. — Хом'яків тривалий час вважали шкідниками сільського господарства, і з ними вели боротьбу. Тепер в багатьох країнах їх визнано рідкісними і загроженими видами, що мають ризик зникнення. Серед заходів з охорони, збереження та відновлення популяції багатьох видів є набуття досвіду з їх утримання та розмноження в умовах неволі. Експерименти проведено з хом'яками, отриманими в різний час з Криму. Описано досвід утримання хом'яків в умовах звичайної житлової квартири та особливості приручення зловлених в природі тварин. Детально схарактеризовано утримання їх в неволі, облаштування кліток, харчування, розмноження, особливості їхньої комунікації, сезонні та добові ритми, територіальну поведінку, загрози та фактори, що впливають на їхнє благополуччя. Практика показала, що це контактні тварини, і перспективним є їх розведення як домашніх улюбленців. Навіть дорослі особини, зловлені пасткою, за 2–4 тижні звикають до людей, беруть корм із рук, підходять до дверцят клітки, коли їх кличуть, запам'ятовують свою кличку, спокійно ідуть на руки і зовсім не кусаються, навіть коли беруть до рук їхніх малят. Хоча в природі хом'яки — нічні тварини, в домашніх умовах вони часто активні вдень. В зимову сплячку не впадають і активні цілий рік, навіть розмножуються взимку. Хом'яки високо чутливі до перегріву та до протягів — те й інше їм шкідливе і веде до загибелі. Вечорами, під час прогулянки по кімнаті не тікають і не ховаються, клітку вважають своєю територією, безпечною, затишною. Швидко освоюють бігове колесо і бігають в ньому годинами. Хом'яки дуже різні за індивідуальними рисами поведінки та вподобаннями. Метою утримання хом'яків у неволі є введення виду в коло домашніх улюбленців та формування резервних популяцій задля відтворення виду у природі. Будучи в числі домашніх улюбленців, цей вид збережеться в культурі, і буде можливість розселити їх в тих місцях, де їхнє існування буде бажаним. На основі набутого досвіду утримання хом'яків у неволі рекомендовано кроки у формуванні «дикого» типу поведінки. Формування штучних репродуктивних груп, які разом формують резервну популяцію, є важливим заходом у програмах з відновлення природних популяцій *Cricetus cricetus*.

К л ю ч о в і с л о в а: хом'як, приручення, утримання в неволі, збереження *ex situ*, поведінка, розмноження.

Адреса для зв'язку: Галина Станиціна; Інститут археології НАН України; проспект Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210 Україна; e-mail: galina.stanitsin@gmail.com; orcid: 0000-0002-1700-7220

Theriologia Ukrainica, 21 (2021): 165–173

Стан популяції морського котика (*Arctocephalus gazella*) на південній межі ареалу (Аргентинські острови). — П. Б. Хосцький, Д. В. Пишняк. — Дослідження стану поголів'я *Arctocephalus gazella* в акваторії архіпелагу Аргентинські острови проводили протягом квітня 2015 до березня 2016 рр. відповідно до завдань Державної цільової науково-технічної програми досліджень України в Антарктиці на 2011–2020 рр. Метою роботи — дослідження динаміки чисельності та поширення південного морського котика в акваторії архіпелагу Аргентинські острови. Актуальність досліджень полягає у відсутності даних про особливості поширення у різні періоди року, динаміку чисельності виду на південній межі ареалу. У другій половині ХХ ст. у деяких публікаціях подані результати моніторингу ластоногих архіпелагу Аргентинські острови і прилеглих територій, але об'єктом вивчення були зазвичай інші види тюленів: *Hydrurga leptonyx*, *Lobodon carcinophagus*, *Leptonychotes weddellii*, *Mirounga leonine*. На початку ХХІ ст. моніторинг фауни архіпелагу Аргентинські острови проводять українські біологи. Однак вони основну увагу приділяли *Leptonychotes weddellii* та менше іншим видам ластоногих. Польовий матеріал зібраний в межах архіпелагу Аргентинські острови, який розташований у тихоокеанському секторі Антарктики. Облік чисельності та поширення морських котиків здійснювали згідно загальноприйнятих методик. Після періоду розмноження на субантарктичних островах під час міграції у південному напрямку вони досягають архіпелагу Аргентинські острови зазвичай у третій декаді січня. Влітку 2016 р. у межах архіпелагу вперше морського котика зареєстровано 31 січня. У період дослідження найбільша чисельність звірів в межах архіпелагу зареєстрована у березні-квітні та становила 300–400 особин. На островах архіпелагу встановлені основні місця лежок тюленя. Переміщення тварин у північному напрямку та зменшення поголів'я відбувається з травня, останніх особин реєструють у першій половині серпня. У 2015 р. виділено декілька періодів, які характеризувалися інтенсивною міграцією тварин: кінець червня, 5–8 липня і 29 липня — 6 серпня. У зимовий період в останню особину в межах архіпелагу виявлено 12 серпня. Причини міграції полягають у погіршенні погодних умов, встановленні суцільного крижаного покриву, зменшенні доступності кормів тощо.

Ключові слова: *Arctocephalus gazella*, архіпелаг Аргентинські острови, чисельність, поширення, міграція.

Адреса для зв'язку: П. Б. Хосцький; Національний лісотехнічний університет України; вул. Чупринки 103, Львів, 79057 Ukraine; (Львів, Україна); e-mail: hpb@ua.fm; orcid: 0000-0001-9726-953X